

ДЕФІНІЦІЇ БАЛАНСУ В ОБЛІКОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЇХ КРИТИЧНА ОЦІНКА

Узагальнено основні підходи до розуміння сутності поняття “баланс” в обліково-економічній літературі та уточнено його зміст

Постановка проблеми. Економіка української держави постійно розвивається. Відбувається інтенсивний обмін інформацією, правдивість та достовірність якої за ринкових умов набуває дедалі більшого значення. Для користувачів фінансової звітності інформація про фінансовий стан підприємства (основне джерело – баланс) стає винятково важливою. У зв'язку з цим виникає питання про межі поняття “баланс”, а саме: баланс варто розглядати виключно як форму звітності, чи його слід розуміти більш широко? Яке місце бухгалтерського балансу у загальній системі балансів? Адже дане поняття застосовують у різних значеннях в біології, хімії, фізиці, географії, філософії, політекономії, мікро-, макро-, міжнародній економіках, світовому бізнесі, бухгалтерському обліку, фінансах, медицині та інших науках.

Мета дослідження – провести аналіз підходів до визначення балансу у вітчизняній та зарубіжній літературі, розглянути баланс як історичну категорію та розкрити його зміст на різних етапах розвитку суспільства, навести власне визначення даного поняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд літературних джерел показав неоднозначність підходів до трактування поняття “баланс”. У ході проведення дослідження розглянуто як праці вітчизняних авторів: В.В. Бабич [4], Ф.Ф. Бутинець [9], Е.І. Свідерський [53, 54], О.В. Вороновська [21], Н.М. Грабова [25], А.Г. Загородній [30], Е.М. Задорожний [32], М.С. Пушкар [51], В.В. Сопко [60,61] та ін.; так і зарубіжних вчених: А.П. Андреев, П.М. Хомутов, В.Я. Шаглінін [1], І.П. Бабенко [3], В.Г. Макаров [37], Т.С. Мітюшкін [39],

В.Ф. Палий, Я.В. Соколов [47], Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Є.Б. Стародубцева [51], Дж. Сигел, Дж. Шим [57] та ін.

Виклад основного матеріалу. “Баланс”, як відомо, походить від латинського слова “bilanx” – двочашовий, яке разом зі словом “libra” (ваги) означало у римлян двочашові ваги (libra bilanx); звідси у цілому ряді мов з'явилися слова, близькі до слова “bilanx”, що означали ваги: італійське – la bilancia, французьке – la balance, англійське – balance і т.д.

У загальному розумінні баланс – це кількісне вираження співвідношення сторін, які врівноважуються. В обліку та аналізі фінансово-господарської діяльності широко застосовується балансове узагальнення інформації для обґрунтування і прийняття відповідних управлінських рішень.

З економічної точки зору баланс – це система взаємопов'язаних показників, які характеризують наявність матеріальних, технічних, трудових і фінансових ресурсів, та їх використання. Економічні баланси характеризують сукупність предметів і явищ, які зіставляються між собою у грошовому виразі та в натуральній формі.

Також існують інші погляди щодо трактування поняття “баланс” (див. рис. 1).

Як бачимо, єдиного підходу до визначення даного поняття немає. Хоча суть його скрізь однакова: баланс – це певна рівновага; співвідношення елементів, якому притаманна рівновага.

Рис. 1 Трактування поняття “баланс” в довідковій та економічній літературі.

Не згоден з таким трактуванням балансу А.Я. Гальперін, який вважає, що закладати в основу вивчення балансу рівновагу не можна, оскільки таке визначення балансу говорить про рівність двох підсумків, але нічого не говорить про економічний зміст, що знаходить своє відображення в балансі шляхом певного групування. Вчений стверджує, що таке визначення змішує баланс зі збалансованістю, висуває рівність у головну ознаку балансу. У зв'язку з цим баланс перетворюється у колони цифр, що позбавлені економічної суті та не відносяться до тих або інших конкретних історичних умов [23, с. 21].

Для правильного наукового визначення відмітимо, що баланс можна розглядати на двох рівнях: макро- та мікроекономічному. На макроекономічному рівні застосовують баланс доходів і витрат підприємства, баланс основних фондів, баланс грошових коштів і витрат населення, матеріальний баланс, баланс трудових ресурсів, платіжний, міжгалузевий баланси та ін.

На мікроекономічному рівні розглядають бухгалтерський баланс.

Блатов Н.А. відмічає, що баланс як облікове поняття існує більше 500 років. Перші достовірні відомості про застосування цього

поняття у бухгалтерській практиці відносяться до 1408 року (книги одного італійського банкірського дому); в літературі слово “баланс” вперше згадується у книзі Венедикта Котрульї, що вийшла в 1573 році у Венеції. У законодавстві про баланс вперше згадується у Торговому кодексі Наполеона (Code de commerce), виданому у 1807 році [6, с. 3].

У 1912 році Н. Арінушкін дає наступне визначення балансу: “баланс – це наглядне (у формі двосторонньої таблиці, у формі рахунку) відображення співвідношення активного і пасивного майна, при чому майно, як по активу, так і по пасиву, повинно бути відображено узагальнено – за родовими категоріями, але одночасно відповідно до економічної і юридичної природи складових частин” [2, с. 15]. Поняття “баланс” він розглядає у взаємозв'язку з такими поняттями як майно та інвентар, з задачами та цілями рахівництва, з торговельно-правовими та фінансово-податковими нормами.

На думку Р.Я. Вейцмана балансом називається “така таблиця, що показує стан майна і зобов'язань господарства, або його актив і пасив” [17, с. 14].

Волькенштейн О.І. стверджує: баланс – це таблиця, ліва і права частини якої рівні [20, с. 12].

Рудановський А.П. до визначення бухгалтерського балансу підходить наступним чином: “Баланс для рахівника – це рать, рахунки – полки різного роду озброєння, а кожен документ – солдат, який зобов’язаний носити мундир свого полку, зобов’язаний ставати під полкове знамено і міцно його триматися; інакше господарські операції, які не захищені добре озброєними документами, поставленими завжди на своє місце, можуть виявитися або чужими, або шкідливими елементами, що вносять розруху і дезорганізацію в ціле” [52, с. 20].

Продовжуючи думку, А.П. Рудановський стверджує: “поставити все на своє місце, піклуватися постійно про збереження всім наперед визначеного місця для можливості планомірного і доцільного переміщення всіх частин в цілому, це і значить тримати баланс, незалежно від тих або інших прийомів, тієї або іншої системи, тих або інших навколишніх умов, зміна яких... не у владі рахівника” [52, с. 21].

Наведене визначення є дещо ідеалістичним і відриває баланс від реального змісту і матеріальних умов суспільного життя, фетишизує баланс, розглядає його мало не як продукт особливої “властивості нашого духу”.

Існує багато інших підходів до трактування поняття “баланс”. Так, російський вчений А.І. Нечитайло виділяє два підходи до розуміння бухгалтерського балансу: юридичний та економічний. Юридичний підхід знаменує собою відображення в балансі майна за його належності або через зміну прав і обов’язків. В свою чергу економічний баланс відображає кругообіг капіталу або його стану засобів і їх джерел [42].

Роберт Шерн зазначав, що “баланс є порівняльне співставлення активу і пасиву з метою огляду і встановлення стану майна на певний період часу”. Павло Цьомпа визначав баланс як “представлення сукупного майна і капіталу підприємства, тобто майна підприємства і його продуктивної енергії або його капіталу”. Такі підходи були поширеними на початковому етапі формування поняття балансу.

Верига Ю.А. у статті “Баланс підприємства: історичний аспект та удосконалення в Україні” наводить власне визначення: “баланс – це звіт про результати роботи підприємства, який містить важливу інформацію про види засобів та їх джерела, що має підприємство” [19].

В 20-ті роки ХХ століття було прийнято інше визначення, надзвичайно важливе для аудиторів: баланс – це метод бухгалтерського обліку що дозволяє в грошовій оцінці відобразити на певний момент часу кругообіг капіталу, вкладеного в підприємство, і фінансовий результат діяльності цього підприємства [52, с. 310].

На сьогодні під балансом розуміють складову (елемент) методу бухгалтерського обліку (В.В. Бабич, Н.М. Грабова, В.Ф. Палій, Я.В. Соколов, Л.В. Чижевська, І.Й. Яремко та ін.) і одну з форм фінансової звітності (О.В. Сивак, В.В. Сопко, Л.В. Чижевська, М.Я. Штейнман, І.Й. Яремко та ін.). Він виступає джерелом інформації для управління, аналізу, планування, контролю.

Як бачимо, розгорнулася досить суперечлива полеміка вчених щодо розуміння терміну “баланс”. Один із видатних теоретиків в області бухгалтерського обліку – К. Шмальц стверджував, що баланс – настільки складна категорія, що її неможливо зрозуміти і визначити. Дійсно, протягом років автори по-різному трактували баланс, що, в першу чергу, було пов’язано з інтенсивним розвитком суспільства та науки. Проблема невизначеності у поглядах науковців на зміст даного терміну існує і сьогодні.

Тому при визначенні балансу особливої ваги набуває розгляд його як історичного поняття. Залежно від періоду змінюються зміст і призначення балансу. Якщо це не враховувати, то викривляється його зміст, затушовуються суть і особливості, обумовлені історично. Тобто при аналізі конкретного підходу до трактування балансу потрібно враховувати події, які відбувалися в суспільстві в той період, коли автор висловлював власну думку до визначення цієї категорії. Оскільки економічна ситуація в

країні, політичні рішення уряду та ін. здатні суттєво вплинути на розуміння тієї чи іншої категорії. Спробуємо прослідкувати вплив історичних подій, що відбувалися в країні, та інших зовнішніх факторів на визначення авторами поняття “баланс”.

Нами розглянуто підходи радянських вчених (за період до 1991 року) та підходи українських науковців до розуміння балансу з 1991 року до проголошення незалежності України.

У 30-40 рр. ХХ століття автори до визначення балансу підходили наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи вчених до визначення балансу у 30-40 рр. ХХ ст.

№ з/п	Джерело	Визначення
1.	Гальперін Я.М. [23, с. 14]	Слово баланс має в балансоведенні три значення: 1) в науковому розумінні, баланс означає все те в господарстві, що має соціальну вагу, тобто допускає грошову оцінку і є об'єктом обліку; 2) у буквальному розумінні баланс означає рівновагу і застосовується для позначення факту рівноваги господарських відносин, як сукупності активу і пасиву; 3) нарешті, під балансом, з точки зору реєстрації, розуміють таблицю, на якій зображено актив і пасив, і яка є символом усього, що підлягає обліку в даному господарстві
2.	Шерп І.Ф. [68, с. 113]	Шерп І.Ф. визначає баланс як “зіставлення належних окремому господарству складових частин майна на стороні активу і їх розподіл на чужий капітал і власний капітал на стороні пасиву”
3.	Палатніков Ф. [46, с. 19]	Баланс має наступні значення: 1) як бухгалтерський термін, баланс означає рівновагу у будь-якому рахунку дебету і кредиту, надходження і витрачання. Ця рівність досягається, здебільшого, шляхом додавання до меншої сторони такої суми, яка врівноважує обидві сторони даного рахунку. 2) термін “баланс” застосовується в бухгалтерії для позначення особливих звітних таблиць, що складаються при веденні бухгалтерії за принципом подвійної системи” (наприклад, перевірочний, генеральний баланси)
4.	Блатов Н.А. [6, с. 2-3]	Як бухгалтерський термін слово “баланс” має двояке значення: 1) рівність, рівновага двох підсумків протилежного значення, яка має місце в звітах, відомостях і таблицях: рівновага сум або кількості надходження і витрачання, дебету і кредиту, активу і пасиву; у цьому розумінні слово баланс зберігає тісний зв'язок зі своїм початковим значенням, що виражається і зовнішньо: рівні підсумки, які дають баланс, розміщуються на одному рівні, займаючи горизонтальне положення, подібно коромислу ваг, що знаходяться у стані рівноваги; 2) таблиця, що показує у грошовій оцінці майновий стан господарства на визначений момент, а іноді – зображує у загальних рисах і динаміку господарського життя, сам хід господарських операцій за відомий період
5.	Слущкий І.Б., Рубінов М.С., Нагорський В.І. [59, с. 12-13]	Під балансом у широкому розумінні слова розуміють рівність двох його сторін – активу і пасиву. Баланс – це відображення господарства і його економічного розвитку у визначений момент часу, що виражене в єдиному грошовому вимірнику; з точки зору розміщення засобів у господарстві та з точки зору джерел утворення цих засобів

Узагальнюючи підходи авторів до визначення балансу, наведені у табл. 1, можемо відмітити, що у 30-40 рр. ХХ століття (на цей період припадає проведення грошової та кредитної реформ, НЕП) автори розуміли баланс: 1) “як все, що допускає оцінку і є об'єктом обліку (так званий науковий підхід); 2) як рівновагу; 3) як звітну таблицю; 4) як рівність активу і пасиву.

Як бачимо, проведення грошової реформи

посилило увагу авторів до відображення в балансі таких об'єктів обліку, які можна оцінити у грошовому вимірнику.

Гальперін Я.М. [23] розглядає баланс на науковому та технічному рівнях. Також вважаємо, що науковий підхід до визначення балансу (як всього того, що має грошову оцінку та є об'єктом обліку), занадто загальний і не зовсім обґрунтований. Наступне визначення даного автора конкретизує зміст балансу, а

Таблиця 2. Аналіз дефініцій поняття “баланс”, наведеного у працях радянських авторів

№ з/п	Джерело	Критерії групування						
		Спосіб (прийом) групування (вираження) в грошовому виразі господарських засобів	Розрахунок засобів підприємства на точно встановлену дату в грошовому вираженні в двох розрізах: за станом і за джерелами утворення	Короткий перелік рахунків господарства, відповідно згрупованій за родовим поділом майна	Сучасність дебетових і кредитових сальдо рахунків	Метод економічного групування і форма відображення в грошовій оцінці на певну дату засобів і джерел формування засобів	Звітний документ(таблиця, відомість), що відображає в грошовій оцінці всі види засобів станом на певну дату	Система облікових показників, яка відображає стан засобів господарства за їх складом та джерелами надходження
1.	Андрєєв А.П., Хомутов П.М., Шагліні В.Я.[1, с. 13]	+	-	-	-	-	-	-
2.	Бабенко И.П.[3, с. 22]	-	-	+	-	-	-	-
3.	Баскаков В. М., Горелкін В.Г. [5, с. 21]	+	-	-	-	-	-	-
4.	Бикова А.Л. [13, с. 51, с. 55]	+	-	-	-	-	-	-
5.	Василенко П.Н. [14, с. 49]	+	-	-	-	-	-	-
6.	Вашинський Г.В. [15, с. 16]	+	-	-	-	-	-	-
7.	Ведерников С.С. [16, с. 27]	+	-	-	-	-	-	-
8.	Вейцман Н.Р. [17, с. 68, с. 57]	-	+	-	+	-	-	-
9.	Галкін А.Ф. і ін. [22, с. 47, с. 159]	+	-	-	-	-	-	-
10.	Грабова Н.М.[25, с. 53]	+	-	-	-	-	-	-
11.	Дембінський Н.В. [27, с. 147]	+	-	-	-	-	-	-
12.	Дмитрієв М.В. [11, с. 16]	+	-	-	-	-	-	-
13.	Євсєєв П.Т. [28, с. 16]	-	-	-	-	+	-	-
14.	Макаров В.Г. [37, с. 15]	+	-	-	-	-	-	-
15.	Марченко А.К., Барабанов І.М. [38, с. 50].	+	-	-	-	-	-	-
16.	Мітюшкін Т.С. [39, с. 46]	+	-	-	-	-	-	-
17.	Міхєєв Ф.А. [40, с. 33]	+	-	-	-	-	-	-
18.	Моїсеєнко Г.І. [41, с. 36, с. 35, с. 39]	+	-	-	-	+	+	-
19.	Німчинов Л.П. [43, с. 53]	-	-	-	-	+	+	-
20.	Ожегов С.І. [44]	+	-	-	-	-	-	-
21.	Палій В.Ф., Соколов Я.В. [47, с. 77, 79]	+	-	-	-	-	-	-
22.	Пеньков Є.Г. [48, с. 39]	+	-	-	-	-	-	-
23.	Петрова С.В., Чембер Н.С. [49, с. 83]	+	-	-	-	-	-	-
24.	Поклад І.І. [35, с. 23]	+	-	-	-	-	-	-
25.	Селезнев С.И., Шнейвас П.Х., Меркулов М.А. [55, с. 339]	+	-	-	-	-	-	-
26.	Сидельникова Л.Б. [58, с. 16]	+	-	-	-	-	-	-
27.	Сумцов А.І. [62, с. 36]	-	-	-	-	-	-	+
28.	Українська радянська енциклопедія [63, с. 419]	-	-	-	-	-	-	+
29.	Український радянський енциклопедичний словник [64, с. 139]	+	-	-	-	-	-	-
30.	Чембер Н.С., Сухова Н.Н. [65, с. 16, 18]	+	-	-	-	-	+	-
31.	Штейнман М.Я. та ін. [68, с. 15]	-	-	-	-	-	+	-
Разом:		24	1	1	1	3	4	2

саме: “баланс означає рівновагу” і, нарешті, Я.М. Гальперін підходить до визначення технічної характеристики балансу – це таблиця, “на якій зображено актив і пасив, і яка є символом усього, що підлягає обліку в даному господарстві”. Інші вчені даного періоду наукового розуміння балансу не розглядають.

З середини ХХ століття до 1991 року питання визначення змісту балансу було досить актуальним. Його розглядали в економічних словниках і енциклопедіях, у спеціалізованих виданнях. Вчені по різному підходили до трактування даного поняття. Для більшої наочності узагальнимо основні підходи до трактування балансу у вигляді табл. 2.

З даних, наведених в табл. 2, випливає, що більшість авторів (24) даного періоду розуміють баланс як *спосіб (прийом) групування (вираження) в грошовому виразі господарських засобів* (А.П. Андреев, П.М. Хомутов, В.Я. Шаглін [1], В.М. Баскаков, В.Г. Горелкін [5], та ін.). З таким розумінням балансу ми можемо погодитися, оскільки дійсно баланс є відображенням стану засобів підприємства та джерел їх утворення на певну дату, які згруповані у певному порядку і відображаються у грошовому вимірнику.

Відмітимо інший підхід до розуміння даного поняття: баланс – це *метод економічного групування і форма відображення в грошовій оцінці на певну дату засобів і джерел формування засобів* (П.Т. Євсєєв [28], Г.І. Моїсеєнко [41], Л.П. Німчинов [43], С.І. Ожегов [44]). Наведене визначення надає балансу певної самостійності, яка насправді йому не притаманна. Вважаємо, що запропоноване трактування балансу перебільшує його властивості. Баланс – це не самостійний метод, а елемент методу (спосіб), який у сукупності з іншими елементами методу бухгалтерського обліку формує метод обліку бухгалтерської науки.

Під даним терміном розуміють також *звітний документ (таблицю, відомість)* (Г.І. Моїсеєнко [41], М.Я. Штейнман та ін. [68], Л.П. Німчинов [43], Н.Є. Чембер,

Н.Н. Сухова [65]). З таким розумінням можна погодитися лише за умови, що воно є матеріальним відображенням стану господарських засобів і джерел їх утворення на підприємстві.

Розуміння терміну Н.Р. Вейцманом [17] є наступним: *розрахунок засобів підприємства на точно встановлену дату в грошовому вираженні в двох розрізах: за станом і за джерелами утворення*. Вважаємо, що дане визначення не охоплює форму та метод групування даних балансу, на що слід було б звернути увагу. Неповним вважаємо і інше визначення даного автора: баланс – *сукупність дебетових і кредитових сальдо рахунків*. Воно набуває більш практичного значення та не враховує рівноваги між дебетовими та кредитовими сальдо. Дотримуємося думки, що слід більш детально розкрити сутність “дебетових і кредитових сальдо рахунків” та їх взаємозв’язок.

Бабенко І.П. [3] дотримується наступного підходу: баланс – *короткий перелік рахунків господарства, відповідно згрупований за родовим поділом майна*. На наш погляд, трактування “короткий перелік рахунків” є досить відносним. Автор не розкриває, що саме він розуміє під “коротким переліком рахунків”, не наводить посилання на джерела утворення майна, також автором не враховано грошової оцінки показників балансу та їх значення у фінансово-господарській діяльності підприємства. Тому дане визначення вважаємо неповним.

Система облікових показників, яка відображає стан засобів господарства за їх складом та джерелами надходження (Українська радянська енциклопедія [63], Український радянський енциклопедичний словник [64]). На нашу думку, з даним визначенням можна погодитися лише у випадку, коли буде враховано технічну характеристику показників.

Розглянемо як змінювалася думка щодо розуміння змісту поняття “баланс” за роки незалежності України (1991 – 2005 рр.) (табл. 3).

Таблиця 3. Аналіз дефініцій поняття “баланс”, наведеного у працях вітчизняних вчених

№ з/п	Джерело	Критерії групування								
		Упорядкування об'єктів бухгалтерського обліку	Моментний документ	Звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає його активи, зобов'язання та власний капітал на певну дату	Метод групування засобів господарства за наявністю і розміщенням та джерелами утворення в грошовому виразі на певну дату	Таблиця, де проведено групування засобів господарства	Система показників	Форма звітності	Спосіб (прийоми) відображення стану господарських фактів	Елемент методу бухгалтерського обліку
1.	Бутинець Ф.Ф. [9]	-	-	-	-	-	-	+	+	+
2.	Вороновська О.В., Сахно Л.А., Катюха Д.М. [21]	-	-	+	+	+	-	-	-	-
3.	Єрмошенко М.М., Скворцов Н.Н. [29]	-	-	-	-	-	+	-	-	-
4.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. [30]	-	-	-	-	-	-	+	-	+
5.	Задорожний Є.М., Задорожний С.Є. [32]	-	-	-	+	-	-	-	-	-
6.	Орлова В.К., Савич В.І. та ін. [45]	-	+	-	-	+	-	-	-	-
7.	Пушкар М.С., Журавель Г.П. та ін. [50]	+	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	Рудницький В. [51, с. 61]	-	-	-	-	-	+	-	-	-
9.	Свідерський Є.І. [56]	-	-	-	-	-	-	-	+	-
10.	Сивак О.В., Осейко Н.Н. [56]	-	-	-	-	-	+	-	-	-
11.	Сопко В.В. [60]	-	-	-	-	+	-	-	+	-
12.	Чижевська Л.В. [66, с. 27]	-	-	-	-	+	-	-	+	+
13.	Яремко І.Й. [69]	-	-	+	-	+	-	-	+	+
Разом:		1	1	2	2	5	3	2	5	4

З даних табл. 3 випливає, що за роки незалежності України вчені по різному підходили до розуміння змісту поняття “баланс”.

Найбільш поширеним є розуміння балансу як способу (прийому) відображення стану господарських фактів (Ф.Ф. Бутинець [9], В.В. Сопко [60], Л.В. Чижевська [66] та ін.)

Вважаємо, що визначення балансу як способу відображення стану господарських фактів є тотожним розумінню балансу як елементу методу бухгалтерського обліку. Якщо бути більш точними, то дане визначення розкриває зміст балансу як елементу методу бухгалтерського обліку.

Така думка простежується у працях Ф.Ф. Бутинця [9], Л.В. Чижевської [66], І.Й. Яремка [69] та ін. З визначення, запропонованого В.В. Сопком [60], випливає, що він не відносить баланс до елементу методу бухгалтерського обліку. У випадку, якщо В.В. Сопко під визначенням балансу як способу відображення стану господарських засобів розуміє баланс як елемент методу бухгалтерського обліку, вважаємо за доцільне відмітити такий підхід у визначенні поняття.

Багато вчених розуміють баланс як таблицю, у якій згруповано засоби господарства (О.В. Вороновська, Л.А. Сахно,

Д.М. Катюха [21], В.К. Орлова, В.І. Савич та ін. [45], В.В. Сопко [60] та ін.). Дане визначення є технічною характеристикою балансу. Воно є вірним, але не повним. Тому не можемо погодитися з визначенням балансу, запропонованим В.К. Орловою та В.І. Савич [45], які під балансом розуміють виключно таблицю та стверджують, що баланс – це моментний документ. Даний підхід до визначення такої багатогранної категорії як баланс є неправильним, точніше – занадто вузьким.

Поширеним є розуміння балансу як системи показників, що характеризує на певну дату у грошовому вираженні стан засобів виробництва як за складом (актив), так і за їх джерелами, цільовим призначенням і термінами повернення (пасив) (М.М. Єрмошенко, Н.Н. Скворцов [29], О.В. Сивак, Н.Н. Осейко [56] та ін.), як форми звітності (Ф.Ф. Бутинець [9], А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г. Партин [30] та ін.) та як звіту про фінансовий стан підприємства (І.Й. Яремко [69] та ін.). На нашу думку, запропоновані визначення тісно пов'язані між собою. Система показників, відображена в балансі, з формальної сторони є формою звітності, на підставі якої користувачі можуть оцінити фінансовий стан підприємства. Відмітимо, що визначення балансу як звіту про фінансовий стан у зв'язку з цим потрібно дещо відкоригувати. Баланс – це форма фінансової звітності, яка надає інформацію про фінансовий стан підприємства.

Також зустрічається визначення балансу як методу бухгалтерського обліку. Вкотре відмітимо неправильність даного підходу до визначення поняття, що досліджується. Баланс – це не метод, а елемент методу бухгалтерської науки.

Такі вчені як М.С. Пушкар, Г.П. Журавель та ін. [50] вважають, що баланс – це узагальнення відображення в рівновеликій сумі всього майна підприємства на певну дату. Даний підхід до трактування балансу не суперечить його суті, але й не розкриває змісту балансу. Не звертається увага на рівність, закладену в його основі.

Вважаємо, що наведені визначення характеризують лише окремі сторони бухгалтерського балансу. Якщо застосувати комплексний підхід, можемо сформулювати наступне визначення: баланс – це 1) елемент методу бухгалтерського обліку; 2) одна з форм фінансової звітності, складена у вигляді звітної таблиці, поділеної на дві частини – актив і пасив, статті яких надають інформацію про стан і розміщення господарських засобів підприємства (актив) та джерела їх формування (пасив) на певну дату і виражені у грошовій оцінці, яка сприяє прийняттю ефективних рішень її користувачами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведено аналіз дефініцій балансу. Визначено різницю між поняттями баланс та бухгалтерський баланс. Бухгалтерський баланс є складовою частиною балансу, одним з його видів. Про бухгалтерський баланс ми говоримо, коли розглядаємо баланс на мікрорівні в економіці.

Простежили, що не існує єдиного підходу до визначення цієї багатогранної категорії. Підходи до трактування поняття “баланс” змінювалися залежно від періоду, в якому працювали їх автори. На початку ХХ століття автори акцентували увагу на технічній характеристиці балансу, а також рівновазі, закладеній в основу даного поняття. Існували також дещо ідеалістичні підходи до визначення змісту даного поняття (А.П. Рудановський). У 30-40 рр. ХХ ст. у зв'язку з проведенням грошової реформи у визначеннях, запропонованих авторами, до майнового стану господарства почала висуватися вимога його оцінки у грошовому вимірнику. З'явилося наукове розуміння балансу (Я.М. Гальперін).

Відмітили, що за часів СРСР (у післявоєнний період) і в незалежній Україні переважна більшість авторів під балансом розуміють спосіб (прийом) групування і відображення в грошовій оцінці господарських засобів за їх складом і джерелами утворення. Вчені розглядають баланс як елемент методу бухгалтерського обліку.

У період економічної реформи та за часів перебудови радянські вчені розглядали баланс як “метод економічного групування засобів і джерел формування засобів”, “розрахунок засобів підприємства в грошовому вираженні в розрізах: за станом і за джерелами утворення”, “короткий перелік рахунків господарства, відповідно згрупований за родовим поділом майна”, “сукупність дебетових і кредитових сальдо рахунків”, “систему облікових показників, яка відображає стан засобів господарства за їх складом та джерелами надходження”.

В період незалежності України поширеним є інший підхід до визначення бухгалтерського балансу: баланс – це зведена таблиця, звітний бухгалтерський документ, форма фінансової звітності, звіт про фінансовий стан підприємства, який звертає увагу на технічну характеристику балансу. Існують також наступні погляди: баланс – це система показників, що у грошовому вираженні характеризує стан засобів виробництва як за складом (актив), так і за їх джерелами, цільовим призначенням і термінами повернення (пасив); узагальнення відображення в рівновеликій сумі всього майна підприємства на певну дату; моментний документ, метод бухгалтерського обліку.

Запропоновано наступне визначення: бухгалтерський баланс – це 1) елемент методу бухгалтерського обліку; 2) одна з форм фінансової звітності, складена у вигляді звітної таблиці, поділеної на дві частини – актив і пасив, статті яких надають інформацію про стан і розміщення господарських засобів підприємства (актив) та джерела їх формування (пасив) на певну дату і виражені у грошовій оцінці, яка сприяє прийняттю ефективних рішень її користувачами.

Дане визначення узагальнює підходи авторів та максимально повно відображає зміст поняття “баланс”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев А.П., Хомутов П.М., Шаглин В.Я. Бухгалтерский учет в

лесозаготовительных предприятиях. – М.: Гослесбумиздат, 1962. – 207 с.

2. Аринушкин Н. Балансы акционерных предприятий. – М.: Типография П.П. Рябушинского, 1912. – 240 с.

3. Бабенко И.П. Курс двойной бухгалтерии. СПб, 1911. – 1106 с.

4. Бабич В.В., Свидерский Е.И. Бухгалтерский учет на предприятии малого бизнеса в Украине. – К.: ООО “Издательство Либра”, 1996. – 160 с.

5. Баскаков В.Н., Горелкин В.Г. Бухгалтерский учет в потребительской кооперации. – М.: Экономика, 1965. – 359 с.

6. Блатов Н.А. Балансоведение (курс общий). - Л.: “Экономическое образование”, 1928.

7. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с.

8. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.

9. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: Навчальний посібник. – Львів: “Новий світ-200”, 2004. – 240 с.

10. Бухгалтерский словарь. – 2-ге изд., доп. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 208 с.

11. Бухгалтерский учет и анализ хозяйственной деятельности в строительных организациях / Под. ред. М.В. Дмитриева. – М.: Финансы, 1967. – 364 с.

12. Бухгалтерський словник / За ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП “Рута”, 2001. – 224 с.

13. Быкова А.Л. Теория бухгалтерского учета. – М.: Госфиниздат, 1962. – 352 с.

14. Василенко П.Н. Основы бухгалтерского учета. – М.: Экономика, 1971. – 245 с.

15. Ващинский Г.В. Бухгалтерский учет в сельскохозяйственных предприятиях – М., 1956. – 352 с.

16. Ведерников С.С. Курс бухгалтерского учета. – М.: Статистика, 1967. – 408 с.

17. Вейцман Н.Р. Очерки по бухгалтерскому учету и анализу. – М.: Госфиниздат, 1958. – 151 с.

18. Вейцман Р.Я. Фабрично-заводское счетоводство. В связи с калькуляцией и коммерческой организацией фабрик и заводов

- Одесса: Книгоиздательство “Библиотека коммерческих знаний”, 1912. – 396 с.
19. *Верига Ю.А.* Баланс підприємства: історичний аспект та удосконалення в Україні // Вісник ЖДТУ. – 2003. – №1 (23). – С 66-71.
20. *Волькенштейн О.І.* Учебник двойной бухгалтерии (элементарный курс). СПб., 1913. – 190 с.
21. *Вороновська О.В., Сахно Л.А., Катюха Д.М.* Словник-довідник бухгалтера. – Мелітополь: Таврійська державна агротехнічна академія, 2001. – 47 с.
22. *Галкин А.Ф. и др.* Теория бухгалтерского учета. – М.: Колос, 1970. – 263 с.
23. *Гальперин Я.М.* Основы балансоведения (общие положения теории учета). – Тифлис: Издание Практического института счетоведения, 1925.
24. *Гальперин Я.М.* Основы балансового учета. – М.: Госфиниздат, 1938. – 360 с.
25. *Грабова Н.М.* Теорія бухгалтерського обліку. – К.: Вища школа, 1973. – 344 с.
26. *Даль В.И.* Толковый словарь живого великого русского языка: в 4 тт. Т. 1: А-И – Оформл. “Диамант”. – СПб.: ТОО “Диамант”, 1996. – 784 с.
27. *Дембинский Н.В.* Теория советского бухгалтерского учета. – М.: Госиздат БССР, 1957. – 220 с.
28. *Евсеев П.Т.* Как читать баланс торговой организации. – Львов: Изд-во Львовского университета, 1960. – 104 с.
29. *Ермошенко Н.Н., Скворцов Н.Н.* Словарь-справочник предпринимателя. – К.: УкрИНТЭИ, 1993. – 168 с.
30. *Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О.* Облік і аудит: Термінологічний словник. – Львів: “Центр Європи”, 2002. – 671 с.
31. *Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С.* Фінансовий словник. – 2-ге видання, виправлене і доповнене. – Львів: “Центр Європи”, 1997. – 576 с.
32. *Задорожний Э.М., Задорожний С.Э.* Бухгалтерский учет и налогообложение малых и совместных предприятий. Практическое пособие бухгалтеру, предпринимателю и финансовому менеджеру. – К., 1996. – 176 с.
33. *Зайцев А.А., Одегов Ю.Г., Одегов В.Г., Елисеев Г.П., Бабий В.С.* Словарь-справочник: Рыночная экономика: понятия, термины, механизмы рыночной экономики. Кн. II. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 168 с.
34. *Костюк П.А.* Бухгалтерський словарь. – Мн.: Вышейш. школа, 1971. – 160 с.
35. Курс бухгалтерского учета / Под ред. И.И. Поклад. – М.: Финансы, 1967. – 468 с.
36. *Луговой В.А.* Бухгалтерский учет. Жилищные и жилищно-строительные, дачные, гаражные, ремонтно-строительные кооперативы, садоводческие товарищества: Вопросы и ответы: Справочник. – М.: Стройиздат, 1991. – 486 с.
37. *Макаров В.Г.* Теория бухгалтерского учета: Учебник. 3-е изд., перераб. и доп. – М. Финансы и статистика, 1983. – 271 с.
38. *Марченко А.К., Барabanов И.М.* Основы бухгалтерского учета: Учебник. – М.: Финансы, 1980. – 222 с.
39. *Митюшкин Т.С.* Теория бухгалтерского учета. – М.: Сельхозиздат, 1957. – 274 с.
40. *Михеев Ф.А.* Теория бухгалтерского учета. – М.: Финансы, 1975. – 175 с.
41. *Моисеенко Г.И.* Теория бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 232 с.
42. *Нечитайло А.И.* Теория бухгалтерского учета: Учебное пособие. – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2003. – 285 с.
43. *Німчинов Л.П.* Загальна теорія бухгалтерського обліку. – К.: Вища школа, 1977. – 239 с.
44. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. – М.: “Советская энциклопедия”, 1968. – 900 с.
45. *Орлова В.К., Савич В.І.* Бухгалтерський облік: Навчальний посібник. 2-ге вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
46. *Палатников Ф.* Руководство по счетоводству (общему и тооргово-кооперативному) в вопросах и ответах. – Тифлис, 1927.

47. *Палий В.Ф., Соколов Я.В.* Теория бухгалтерского учета: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 279 с.
48. *Пеньков Е.Г.* Бухгалтерский учет в материально-техническом снабжении. – М.: Статистика, 1970. – 315 с.
49. *Петрова Е.В., Чембер Н.Е.* Учет и отчетность на автомобильном транспорте: Учебник для техникумов. – М.: Транспорт, 1984. – 191 с.
50. *Пушкар М.С., Журавель Г.П.* та ін. Бухгалтерський облік: основи методології та організації. – Тернопіль: 1997. – 266 с.
51. *Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.* Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
52. *Рудановский А.П.* Теория учета: дебет и кредит как метод учета баланса. 2-е перераб. и доп. изд. – М. “Макиз”, 1925.
53. *Свидерский Е.И.* Настольная книга бухгалтера. – К., 1996. – 220 с.
54. *Свидерский Е.И.* Секреты бухгалтерии. Бухгалтерский учет на производственных и торговых предприятиях разных организационных форм. – К., 1997. – 250 с.
55. *Селезнев С.И., Шнейвас П.Х., Меркулов М.А.* Бухгалтерский учет в промышленности. Учебное пособие для подготовки бухгалтеров в курсовой сети УПК ЦСУ СССР. Москва 1955. – 350 С.
56. *Сивак О.В., Осейко Н.Н.* Бухгалтерский учет с помощью персонального компьютера. – К., 1993. – 260 с.
57. *Сигел Дж., Шим Дж.* Словарь бухгалтерских терминов: пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2001. – VIII, 408 с.
58. *Сидельникова Л.Б.* Бухгалтерский учет в книжной торговле. – М.: Книга, 1980. – 232 с.
59. *Слуцкий И.Б., Рубинов М.С., Нагорский В.И.* Основы балансового учета (пособие для занятий по техминимуму). Третье стереотипное издание. – М. Л.: 1937.
60. *Сопко В.В.* Бухгалтерський облік у підприємстві. – К.: Техніка, 1995. – 267 с.
61. *Сопко В.В.* Бухгалтерський облік: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 448 с.
62. *Сумцов А.И.* Теория бухгалтерского учета. – М.: Статистика, 1964. – 231 с.
63. Українська радянська енциклопедія. Т. 1. – К., 1959. – 639 с.
64. Український радянський енциклопедичний словник. Том 1. А – Кабара. – К., 1966. – 854 с.
65. *Чембер Н.Е., Сухова Н.Н.* Бухгалтерский учет. Учебник для техникумов. – М.: Финансы, 1976. – 200 с.
66. *Чижевська Л.В.* Бухгалтерський баланс: проблеми теорії і практики. – Житомир: ЖІТІ, 1998. – 408 с.
67. *Шерр И.Ф.* Бухгалтерия и баланс. 4-е изд. – М.: “Экономическая жизнь”, 1926. – 576 с.
68. *Штейнман М.Я. и др.* Основы бухгалтерского учета в сельскохозяйственных предприятиях. – М.: Статистика, 1980. – 255 с.
69. *Яремко І.Й.* Теорія бухгалтерського обліку: Навчальний посібник. – Львів: “Новий Світ-2000”, 2004. – 240 с.

СУШКО Дмитро Сергійович – аспірант Державної академії статистики, обліку і аудиту

Наукові інтереси:

- історичний аспект виникнення та становлення аудиту;
- особливості проведення аудиту балансу;
- проблема визначення аудиторського ризику.